

**XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI
BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI VA
PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI**

Mamadjonova Sakinaxon Mo'minjonovna

Farg'ona tumani 52-DMTT direktor o'rinbosari,
mustaqil tadqiqotchi.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23186338>

Annotatsiya. Tezisdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida folklor namunalari asosida bolalar nutqini rivojlantirishning yosh bosqichlari bo'yicha metodikasi, ish shakllari va usullari, nutqiy rivojlanishni baholash mezonlari hamda oila bilan hamkorlik mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim tashkiloti, nutq rivojlantirish metodikasi, folklor, qayta hikoyalash, dramatisatsiya, mnemotexnika, nutqiy muhit, diagnostika mezonlari.

Аннотация: В тезисах освещены методика развития речи детей на основе образцов фольклора в дошкольных образовательных организациях с учётом возрастных этапов, формы и методы работы, критерии оценки речевого развития, а также механизмы взаимодействия с семьёй.

Ключевые слова: дошкольная образовательная организация, методика развития речи, фольклор, пересказ, драматизация, мнемотехника, речевая среда, диагностические критерии.

Abstract: The thesis presents a methodology for developing children's speech based on folklore samples in preschool educational organizations, taking into account different age stages. It also examines forms and methods of work, criteria for assessing speech development, and mechanisms of cooperation with families.

Keywords: *preschool educational organization, speech development methodology, folklore, retelling, dramatization, mnemonics, speech environment, diagnostic criteria.*

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari amaliyotida nutq o'qshirish mashg'ulotlari ko'pincha rasm bo'yicha hikoya tuzish va umumiy suhbat bilan cheklanib qolmoqda. Xalq og'zaki ijodi namunalari esa bu mashg'ulotlarni mazmungan boyitish, bolaning qiziqishini oshirish va nutqiy faolligini kuchaytirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Biroq folklor materialidan tizimsiz va epizodik foydalanish kutilgan natijani bermaydi. Shu bois uni yosh bosqichlariga mos, aniq maqsadli va o'lchanadigan natijaga yo'naltirilgan metodika shaklida joriy etish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

Metodikaning asosiy maqsadi folklor namunalari vositasida bolaning lug'at boyligini kengaytirish, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish madaniyatini shakllantirish, grammatik jihatdan to'g'ri gap qurish va bog'lanishli nutqni rivojlantirishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun ish yosh bosqichlari bo'yicha tabaqalashtiriladi.

Yosh guruhi	Tavsiya etiladigan folklor materiali	Asosiy nutqiy vazifa
3–4 yosh	Erkalash qo'shiqlari, qisqa sanamalar, o'yin qo'shiqlari, kichik hajmli ertaklar	Tinglash va takrorlash, oddiy savollarga javob berish, tovushlarni aniq talaffuz etish
4–5 yosh	Sodda topishmoqlar, takrorli ertaklar, qisqa maqollar, tez aytishlar	Narsani ta'riflash, gap tuzish, ertak qahramonlari nutqini takrorlash
5–6 yosh	Hayvonlar haqidagi ertaklar, topishmoqlar, maqol va matallar, lapar	Ertakni qayta hikoyalash, dialog tuzish, so'zning ma'no qirralarini anglash

6–7 yosh	Sehrli va maishiy ertaklar, murakkab tez aytishlar, maqollar, aytishuv elementlari	Mustaqil hikoya tuzish, fikrni asoslash, maktabga nutqiy tayyorgarlik
----------	--	---

Ish shakllari sifatida nutq o'zlashtirish mashg'ulotlari, o'yin-mashg'ulotlar, ertaklarni sahnalashtirish, “Topishmoqlar kuni” va “Maqollar bellashuvi” kabi tadbirlar, kundalik tartibdagi qisqa folklor daqiqalari hamda Navro'z kabi milliy bayramlar tavsiya etiladi. Bu shakllar bolani nutqiy faoliyatning turli sharoitida – tinglash, takrorlash, taqqoslash, tasvirlash va ijodiy bayon qilishda ishtirok etishga undaydi.

Metodik usullar orasida quyidagilar eng samarali hisoblanadi:

- tarbiyachining ifodali ijrosi (namuna ko'rsatish);
- matnni bola bilan birgalikda ritm va harakat bilan takrorlash;
- mazmunni anglashga qaratilgan savol-javob;
- ertakni mnemojadval va rasmi sxemalar yordamida qayta hikoyalash;
- ertakni davom ettirish yoki yangi yakun o'ylab topish;
- rolli o'qish va dramatizatsiya;
- topishmoq tuzishga o'rgatish;
- so'z o'yinlari.

Mnemotexnika usuli bolaning yodlash va izchil bayon qilish qobiliyatini oshirishda, dramatizatsiya esa dialogik nutq va ifodalilikni rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega. Har bir usulda bolaning passiv tinglovchi emas, faol nutq subyekti bo'lishiga e'tibor qaratiladi.

Folklor asosidagi nutq o'zlashtirish mashg'ulotining namunaviy tuzilishi uch bosqichdan iborat bo'lishi mumkin. Birinchi bosqichda (tayyorlov) bolalarning e'tibori mavzuga jalb etiladi: topishmoq aytiladi, qo'g'irchoq yoki rasm ko'rsatiladi, mavzuga oid sanama yoki o'yin qo'shig'i ijro etiladi.

Ikkinchi bosqichda (asosiy) tarbiyachi ertak yoki boshqa folklor namunasini ifodali ijro etadi, mazmun bo'yicha savollar beradi, yangi so'zlarning ma'nosini izohlaydi, bolalar bilan birgalikda matnni takrorlaydi, mnemojadval yordamida qayta hikoyalashni tashkil etadi.

Uchinchi bosqichda (mustahkamlash) bolalar rollarga bo'lingan holda sahnalashtiradi, ertakning yangi yakunini o'ylab topadi yoki qahramonga murojaat qilib mustaqil gap tuzadi. Mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalarning nutqiy faolligini qayd etib, keyingi mashg'ulot uchun individual vazifalarni belgilaydi.

Tarbiyachining roli bunda tashkilotchi, namuna ko'rsatuvchi va hamkor sifatida namoyon bo'ladi. U bolaning javobini shoshirmasdan tinglashi, xatolarni tanqid qilmasdan to'g'ri shaklini o'z nutqida takrorlash orqali ko'rsatishi, har bir bolani, jumladan tortinchoq va kam gapiradigan bolalarni ham nutqiy faoliyatga jalb etishi lozim. Kichik guruhlarda ishlash, juftlikda topishmoq aytish, "ertak zanjiri" (har bir bola hikoyani navbat bilan davom ettirishi) kabi usullar bunga yordam beradi.

Nutqiy rivojlanish dinamikasini kuzatish va baholash uchun aniq mezonlar zarur. Ularga quyidagilar kiritilishi mumkin: lug'at boyligi (faol lug'atdagi so'zlar miqdori va xilma-xilligi, sifat va fe'llardan foydalanish); tovush madaniyati (tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, nutq tempi va ovoz kuchini boshqarish); grammatik tuzilish (gaplarning to'g'ri qurilishi, kelishik va egalik qo'shimchalarini mos qo'llash); bog'lanishli nutq (ertakni izchil qayta hikoyalash, mustaqil hikoya tuzish); nutqning ifodaliligi va muloqotga kirishish faolligi. Kuzatuv natijalari bolalarning nutqiy rivojlanish xaritasida qayd etilib, ish rejasini individuallashtirish uchun asos bo'ladi. Shuningdek, nutqida kamchiligi bor bolalarni o'z vaqtida aniqlash va mutaxassis logoped bilan hamkorlik qilish zarur.

Metodika samaradorligini ta'minlovchi pedagogik shartlar sifatida quyidagilar ajratiladi:

tarbiyachilarning folklor materiallarini bilishi va ularni metodik jihatdan to'g'ri qo'llash malakasini oshirish; buning uchun malaka oshirish kurslari va seminarlarga folklor asosidagi nutq o'qitish mavzusini kiritish maqsadga muvofiq;

guruh muhitini boyitish: milliy kitob burchagi, ertak qahramonlari qo'g'irchoqlari, kartalar va audioyozuvlar mavjudligi;

raqamli resurslardan me'yorida foydalanish: professional ijrodagi alla va ertaklarning audioyozuvlari, qisqa animatsion lavhalar tarbiyachining jonli ijrosini to'ldirishi mumkin, ammo uning o'rnini bosmasligi kerak;

ko'p tilli guruhlarda bolaning ona tilini hurmat qilgan holda o'zbek tilidagi folklor namunalarini bosqichma-bosqich kiritish.

Oila bilan hamkorlik nutqiy rivojlanishning ajralmas qismi hisoblanadi. Ota-onalar uchun "Oilada alla va ertak" mavzusida maslahatlar, ochiq mashg'ulotlar, uyga topshiriq sifatida oilaviy topishmoq va maqollarni to'plash, bobo-buvilarni guruh tadbirlariga taklif etish kabi shakllar bolaning nutqiy muhitini kengaytiradi. Bunday hamkorlik avlodlararo aloqani mustahkamlaydi, bolaning ona tiliga va milliy merosga mehrini oshiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, xalq og'zaki ijodi namunalariga asoslangan nutq rivojlantirish metodikasi yosh bosqichlari bo'yicha tabaqalashtirilgan mazmun, faol usullar, aniq baholash mezonlari va oila bilan hamkorlikni birlashtirganda yuqori pedagogik samara beradi. Bu yondashuvni amaliyotga joriy etish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning nutqiy rivojlanish sifatini oshirish va ularni maktab ta'limiga nutqiy jihatdan tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr.

2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent.

3. Tixeyeva E.I. Razvitiye rechi detey. – M.: Prosveshcheniye, 1981.
4. Fedorenko L.P., Fomicheva G.A., Lotarev V.K. Metodika razvitiya rechi u detey doshkolnogo vozrasta. – M.: Prosveshcheniye, 1984.
5. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. – Toshkent: O'qituvchi, 1990.